

Miten tutkia kadonnutta materiaalisuutta? Turun akatemian kokoelmat tutkimuskohteena

Liisa Kunnas-Pusa ja Leila Koivunen

Keväällä 2023 (24.3.) Turussa järjestetään Turun akatemian kokoelmiin liittyviä tutkimusmahdollisuuksia ja lähdeaineistoja käsittelevä työpaja. Tässä kirjoituksessa esittelemme tulevan työpajan taustaa ja Turun akatemian kokoelmatoimintaa pääasiassa esinekokoelmien näkökulmasta. Akatemian kokoelmia voidaan pitää ensimmäisenä museokokoelmana Suomessa, ja ne ovat osa monen tieteenalan historiaa. Kokoelmat sisälsivät taidetta, historiallisia ja etnografisia esineitä sekä luonnontieteellisiä näytteitä. Suurin osa kokoelmista tuhoutui Turun palossa vuonna 1827, ja säilyneet osat siirrettiin yliopiston mukana Helsinkiin. Kokoelmia koskeva lähdeaineisto on sirpaleista, eikä niitä koskevaa tutkimusta ole juurikaan tehty.

Kirjallisuudessa kokoelmia on tarkasteltu Turun akatemiaa käsittelevissä yleisesityksissä¹ sekä tieteenhistoriallisissa tutkimuksissa.² Kenties parhaiten tunnettu ja tutkittu on akatemian numismaattinen kokoelma, joka säilyi osittain Turun palosta. Sen lähes koko diaari on pystytty myöhemmin rekonstruoimaan, vaikka yksittäisten esineiden yhdistä-

¹ Esim. Matti Klinge & Anto Leikola, "Oppi ja tiede", *Kuninkaallinen Turun Akatemia 1640–1808. Helsingin yliopisto 1640–1990 I*, toim. Matti Klinge, Otava, Helsinki, 1987, 553–731; Rainer Knapas, "Yliopiston rakennukset Turussa vuoteen 1809", *Kuninkaallinen Turun Akatemia 1640–1808. Helsingin yliopisto 1640–1990 I*, toim. Matti Klinge, Otava, Helsinki 1987, 250–290.

² Mm. A. M. Tallgren, *Museomiehen työpöydältä. Kirjoitelmia muinaistieteellisten ja antikvaaristen harrastusten historiasta Suomessa*, Tietosanakirja-osakeyhtiö, Helsinki, 1924; C. A. Nordman, *Archaeology in Finland before 1920*, Suomen tiedeseura, Helsinki, 1968; Leila Koivunen, *Eksotisoidut esineet ja avartuva maailma. Euroopan ulkopuoliset kulttuurit näytteillä Suomessa 1870–1920-luvuilla*, Historiallisia tutkimuksia 268, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 2015, <https://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-dor-000627>; Tapani Tamminen, "Antiikin muinaistieteen opetus Kuninkaallisesta Turun akatemiasta 1920-luvun Helsingin yliopistoon", *Utile dulci. Antiikin kulttuurin opetuksesta ja harrastuksesta*, toim. Ilkka Kuivalainen, Leena Pietilä-Castrén & Hanne Selkokari, Taidehistorian seura, Helsinki, 2018, 9–37.

Kuva 1. Turun akatemian perustamisen muistomitali. Mitalin on kaivertanut J. K. Hedlinger vuonna 1733. Mitalin etusivulla on kuvattuna akatemian perustaja kuningatar Kristiina Minerva-jumalattaren hahmossa. Takasivulla Minervan pöllö istuu akatemian neljää tiedekuntaa symboloivien kirjojen päällä. Antellin kokoelma, Kansallismuseon numismaattiset kokoelmat.

minen tunnettuihin hankintaeriin onkin osoittautunut vaikeaksi. Tuukka Talvio on julkaissut useita tutkimuksia liittyen numismaattiseen kokoelmaan.³

Esinekokoelmien kerääminen yliopistoihin oli yleistä aina 1800-luvulle asti, jolloin erilliset yleisölle auki olevat museot alkoivat korvata yliopistokokoelmia ja osin sulauttaa niitä itseensä. Monet alun perin yliopistojen yhteyteen syntyneet kokoelmat ovatkin myöhemmin olleet keskeisten museokokoelmien pohjana. Näin tapahtui myös Suomessa: Turun akatemian kokoelmien perinnettä jatkaneet Helsingin Aleksanterin yliopiston kokoelmat muodostivat osittain Suomen kansallismuseon kokoelmien perustan.

Kuten yliopistoissa yleensäkin, Turun akatemiassa kokoelmat muodostuivat kirjaston ympärille. Vuodesta 1647 aina uuden Akatemiatalon valmistumiseen vuonna 1815 kirjasto sijaitsi Tuomiokirkon edessä olleessa rakennuksessa. Vuosien mittaan rakennus kärsi tulipaloista ja muista takaiskuista, ja sitä myös remontoitiin soveltumaan paremmin yliopiston tarpeisiin. Jo 1650-luvulla kirjastoon alettiin kerätä akatemian kanslereiden ja professoreiden muotokuvia, jotka muodostivat taidekokoelman alun.

Taidekokoelman ohien muodostui numismaattinen kokoelma, kun kirjastolle alettiin 1700-luvun puolivälistä lähtien lahjoittaa mitaleita ja vanhoja rahoja. Mitalit olivat henkilöiden ja tapahtumien kunniaksi lyötyjä muistomitaleita (kuva 1). H. G. Porthan toimi akatemian kirjastonhoitajana ja huolehti tässä tehtävässään vuosina 1772–1777 myös osasta esinekokoelmia. Hän oli kuitenkin kiinnostunut kokoelmista elämänsä loppuun asti, minkä osoittaa muun muassa hänen vuonna 1796 laatimansa luettelo numismaattisen kokoelman mitaleista.

³ Tuukka Talvio, *Tutkijoita, keräilijöitä ja lahjoittajia. Suomalaisia numismaatikkoja 1700–1917*, Suomen numismaattisen yhdistyksen julkaisuja 4, Suomen Numismaattinen Yhdistys, Espoo, 1994; Tuukka Talvio, *Rahakammion aarteet*, Museovirasto, Helsinki, 2014; Tuukka Talvio, *Suomen kansallismuseo. Ikkuna menneeseen ja tulevaan*, Museovirasto, Helsinki, 2016.

Rahakokoelma painottui antiikin rahoihin, mutta sisälsi myös arkeologisista löydöistä peräisin olevia rahoja, kuten viikinkiaikaisia dirhemeitä. Varsinainen arkeologinen kokoelma se ei kuitenkaan ollut, koska Ruotsin muinaismuistolainsäädännön mukaisesti kaikki Suomesta löytyneet muinaisesineet lähetettiin Tukholmaan. Toisinaan Suomesta löytyneitä rahoja kuitenkin palautui takaisin erinäisten vaiheiden myötä, jolloin ne saattoivat päätyä akatemian kokoelmaan. Numismaattisesta kokoelmasta noin 2/3 saatiin pelastettua Turun palon jälkeen Akatemiatalon raunioista. Nykyään ne kuuluvat Kansallismuseon numismaattisiin kokoelmiin.

Turun palon aikaan akatemian kokoelmiin kuului numismaattisen kokoelman lisäksi taidetta sekä etnografisia ja historiallisia esineitä. Luonnontieteellisiin kokoelmiin lukeutui ainakin eläin- ja kasvitieteellisiä kokoelmia, kuten myös mineraalikabinetti. Mineraalikabinetti perustettiin professori Hermann Dietrich Spöringin aloitteesta vuonna 1736. Sitä kartutettiin sekä hankkimalla yksityiskokoelmia että keräämällä aktiivisesti erilaisia geologisia näytteitä.

Taiteen ja historiallisten esineiden keräilyssä painottui antiikin historia. Luonnontieteellisiä kokoelmia lukuun ottamatta kokoelmat karttuivat melko sattumanvaraisesti lahjoitusten avulla. Niihin päätyi siten aineistoja, jotka olivat 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa yksityisten keräilijöiden suosiossa.

Etnografinen kabinetti perustettiin 1800-luvun alkupuolella, mutta se pysyi varsin vaatimattomana vuoteen 1825 asti, jolloin se sai merkittävän lahjoituksen Arvid Adolf Etholénilta. Etholén tunnetaan toimimisestaan Venäjän Amerikan eli Alaskan kuvernöörinä 1840-luvulla, mutta sen lisäksi hän osallistui useisiin tutkimusmatkoihin Tyynellämerellä ja Amerikan rannikoilla osana venäläis-amerikkalaisen kauppakomppanian retkikuntia. Hän toi matkoiltaan suuria kokoelmia alkuperäiskansojen taidetta, esineitä ja tekstiilejä, joista valtaosa sijoitettiin Pietarin tiedeakatemiaan. Etholén kuitenkin halusi osan kokoelmistaan päätyvän Suomeen vahvistamaan kasvavaa tieteellistä toimintaa ja ensimmäisiä museokokoelmia suuriruhtinaskunnassa. Hänen ensimmäinen lahjoituksensa ehti tuhoutua Turun palossa, mutta sitä seuraavat erät, jotka lahjoitettiin yliopiston siirryttyä Helsinkiin, muodostavat osan Kansallismuseon etnografisista kokoelmista (kuva 2).

Keskeinen kysymys näiden kokoelmien tutkimuksessa liittyy lähdeaineiston asettamiin reunaehtoihin: Mitä on jäljellä tutkittavaksi? Esineinä kokoelmasta ovat tietävästi jäljellä vain Kansallismuseossa säilytettävät rahat, mitalit ja sulaneet kaappien saranoiden kappaleet. Turun yliopiston eläinmuseon kokoelmiin sisältyy lisäksi Turun akatemian aikaisia hyönteiskokoelmia, jotka sijaitsivat professorien kodeissa ja pelastettiin palolta kaupungin ulkopuolelle.

Turun akatemian kokoelmia koskeva kirjallinen lähdeaineisto muodostuu useaan paikkaan sirotelluista tiedonmuruista. Tärkeimpiä lähteitä ovat akatemian konsistorin pöytäkirjat, joissa käsitellään usein kokoelmiin lahjoitettuja esineitä ja kokoelmien hoitoon osoitettuja resursseja. Mainintoja kokoelmiin sisältyneistä esineistä tai luonnontieteellisistä näytteistä löytyy myös ainakin akatemian julkaistuista opinnäytteistä, sanoma-

Kuva 2. Miekkavalasta esittävä, mursun syöksyhampaasta veistetty figuuri Aleuteilta. Etholénin kokoelma, Kansallismuseon yleis-etnografiset kokoelmat.

lehtikirjoituksista sekä kokoelman kanssa tekemisissä olleiden henkilöiden kirjeenvaihdosta ja muista kirjoituksista, esimerkiksi H. G. Porthanin kirjeistä. Kokoelmien tilajaosta ja sijoittelusta uudessa Akatemiatalossa tiedetään jopa esineiden säilytykseen liittyviä yksityiskohtia: juuri ennen Turun paloa ainakin numismaattiselle kokoelmalle hankittiin uudet kokoelmakaapit sekä vaaleanpunaista pumpulia esineiden pehmusteeksi.

Oma kiinnostuksemme Turun akatemian kokoelmiin on muodostunut erilaisista tutkimuskysymyksistä, kuten siitä, missä määrin kokoelmia voi pitää arkeologisena kokoelmana ja mitä muita arkeologisista konteksteista peräisin olevia esineitä niihin rahojen lisäksi olisi voinut sisältyä. On todennäköistä, että mineraalikabinettiin sisältyi myös kivikautisia kiviesineitä, kuten muissakin 1700-luvun luonnontieteellisissä kokoelmissa. Koska lähdeaineisto on puutteellista ja kokoelma edustaa kadonnutta tai korkeintaan osittain säilynyttä materiaa, joka kuitenkin ”kummittelee” suomalaisessa museo- ja tieteenhistoriassa, herää myös kysymys, millaisilla kadonneeseen ja näkymättömään materiaali-suuteen liittyvillä teoreettisilla ja tieteenfilosofisilla lähestymistavoilla niitä voisi käsitellä.

Toisaalta olemme kiinnostuneita siitä, millainen asema etnografisella esineistöllä oli Turun akatemian kokoelmien osana. Etnografinen kabinetti kantoi aiempaa kuriositeetikabinettien perintöä kasvaessaan samanaikaisesti moniin suuntiin lähinnä lahjoituksina saatujen yksittäisten esineiden ja pienten esinekokoelmien myötä. Ulkomainen etnografia ja erityisesti Euroopan ulkopuolisten kansojen eksoottiset esineet olivat Turun akatemian ajalla omaa tai lähialueiden materiaalista kulttuuriperintöä tärkeämpi keruukohde. Esineet olivat liikkuneet usein pitkiä matkoja erilaisissa globaaleissa keruun ja vaihdon verkostoissa ennen asettautumistaan osaksi etnografisen kabinetin kokoelmia. Ne liittivät myös Turun akatemian osaksi aikansa länsimaisia pyrkimyksiä jäsentää ja selittää maailmaa ja sen kansoja.

Suomen ensimmäisenä museokokoelmana Turun akatemian kokoelmien museo- ja kulttuurihistoriallinen merkitys on suuri ja ehdottomasti tutkimuksellista mielenkiintoa

ansaitseva. Kevään 2023 työpajan lisäksi pohdinnassa on myös luoda uusi kokonaistava kokoelmista tuomalla yhteen eri näkökulmista lähestyviä tutkimuksia ensimmäiseksi kokoelmia koskevaksi toimitetuksi teokseksi. Toivommekin työpajan houkuttelevan runsaasti erilaisia monitieteisiä näkökulmia ja synnyttävän keskustelua liittyen sekä kokoelmiin että kadonneen materiaalisuuden teemaan. Kirjoittajat vastaavat mielellään kysymyksiin sekä työpajasta että aihepiiristä yleensä.

Liisa Kunnas-Pusa on väitöskirjatutkija Helsingin yliopistossa. Hän on kiinnostunut arkeologisen tutkimuksen ja tiedon sekä museokokoelmien historiasta.
liisa.kunnas-pusa [apud] helsinki.fi.

Leila Koivunen on Turun yliopiston yleisen historian professori. Hän on tutkimuksessaan perehtynyt Euroopan ulkopuolisten alueiden esineistön keruu- ja näyttelyhistoriaan Suomessa.
leila.koivunen [apud] utu.fi